

Filozofski fakultet
Univerzitet u Beogradu

Diplomski rad

Dnevni list Politika i Vidovdanski ustav 1921.

Kandidat : Životić Jelena 2002-20/is

Mentor: dr. Ljubodrag Dimić

Beograd, 2019.

У ИМЕ
ЊЕГОВОГ ВЕЛИЧАНСТВА

ПЕТРА I.

ПО МИЛОСТИ БОЖЈОЈ И ВОЉИ НАРОДНОЈ КРАЉА СРБА, ХРВАТА И СЛОВЕНАЦА

МИ

АЛЕКСАНДАР НАСЛЕДНИК ПРЕСТОЛА

ПОТВРЂУЈЕМО

УСТАВ

КРАЉЕВИНЕ СРБА, ХРВАТА И СЛОВЕНАЦА

28. Јуна 1921. године
у Београду.

Министар Припреме за Уставотворну
Скупштину и Изједначење Закона

Видeo и ставио државни печат,
Чувар Државног Печата,
Министар Правде

Председник Министарског Савета
Министар Иностраних Дела

Министар Припреме за Уставотворну
Скупштину и Изједначење Закона

Министар Унутрашњих Дела

Министар Грађевина

Министар Просвете

Министар Правде

Sadržaj

I.	Predgovor	4
II.	Političke prilike u Kraljevini SHS pre donošenja Vidovdanskog ustava	5
III.	List <i>Politika</i> o prilikama uoči donošenja Vidovdanskog ustava..	8
	1. Predustavne uredbe	8
	2. Situacija uoči Ustava	10
	3. <i>Ustav je izrađen!</i>	18
	4. <i>Ustav je primljen!</i>	20
IV.	Vidovdanski ustav u očima lista <i>Politika</i>	22
V.	<i>Osnovna načela Vidovdanskog ustava</i>	25
VI.	<i>Zaključak</i>	28
VII.	<i>Dodatak radu</i>	29
VIII.	<i>Literatura</i>	32

I.Predgovor

Tema ovog diplomskog rada jeste dnevni list *Politika* i Vidivdanski ustav 1921. Stoga je cilj istog da prikaže kakva su bila viđenja ustavne borbe vlade i mnogobrojnih opozicionih stranaka prikazana iz pera novinara i urednika lista *Politika*. Tokom čitavog ustavotvornog procesa, *Politika* je redovno pisala o svim zasedanjima Ustavotvorne skupštine, Upravnog odbora, o stavovima i predlozima brojnih predstavnika stranaka i davala svoje verodostojno i nepristrano viđenje o njihovom radu koje se temeljilo na osnovnim stavovima lista.

Dnevni list *Politika* je najstariji i najuticajniji dnevni list , prvi put pojavio se januara 1904. godine na beogradskim ulicama. Njegov osnivač i dugogodišnji urednik, Vladislav Ribnikar, kada je podnosio prijavu vlastima, naveo je da će novine biti političke i nezavisne. Ovakav stav novina predstavlja nimalo lak ni jednostavan zadatak ni u mnogim razvijenim , demokratskim zemljama, a kamoli kod nas. Zadatak nezavisne štampe je „*da slobodno pretresa sva javna pitanja, bez gneva i bez pristrasnosti; da pravilnom kritikom vladinog rada potpomaže opoziciju; da svojom lojalnošću i nepristrasnošću štiti vladu od neosnovanih napada opozicije; da podjednakom revnošću deli udarce i desno i levo od sebe.*”

„*Nigde se, kao kod nas, toliko ne zaboravlja da neko može imati i protivno uverenje, a da je to uverenje pošteno i iskreno. Svakoj parlamentarnoj vradi potrebna je partijska opozicija.*”

„*Zar je istina manje istina kad je kaže jedan čovek, no kad je kažu više njih?*”

Ovo su neki od stavova osnivača „*Politike*”, koji su prvih godina izlaženja lista udarili temelje uređivačke politike na kojima su generacije novinara, sa više ili manje uspeha, strpljivo gradile i širile uticaj novina u srpskom društvu.

II. Političke prilike u kraljevini SHS pre donošenja Vidovdanskog ustava

Ideja o ujedinjenju jugoslovenskih naroda i stvaranje zajedničke države jeste plod modernog doba i javlja se sa razvojem novih društveno-ekonomskih odnosa, snaženjem građanstva u jugoslovenskim zemljama i njihovim težnjama za političkom i ekonomskom nezavisnošću. Ova ideja praćena je shvatanjem o istorijskoj povezanosti jugoslovenskih naroda i njihovoј etničkoj srodnosti- jedan narod podeljen plemenskim granicama. Tokom 19.veka ideja o jugoslovenskoj povezanosti i ujedinjenju dobija mnogobrojne oblike, od zahteva za kulturni preporod i ravnopravnost jezika; autonomiju u sastavu Austo-Ugarske ; uniju jugoslovenskih naroda, do panslavističkih programa. Veliki rat(1914-1918) još više je podstakao razvoj ideje o ujedinjenju svih jugoslovenskih naroda u zajedničku državu. Srbija je istorijskom nužnošću postala nosilac jugoslovenskog ujedinjenja i zbog toga je objektivno obeležavala sam proces ujedinjenja u njegovim najdominantnijim pojavama. Ideja narodnog jedinstva nije bila stvarna istorijska pojava, već izraz političko-propagandnih potreba. Kraj rata Srbi su dočekali kao rešenje srpskog pitanja u jedinstvenom jugoslovenskom državnom okviru. Srbi su bili više nego bilo koji drugi izmešani sa ostalim narodima u jugoslovenskom prostoru, tako da bi se ujedinjenjem svi Srbi našli u svojoj državi. Centralizam je, po mišljenju srpskog građanstva, odgovarao srpskom narodu u celini, samim time što je on živeo i u Hrvatskoj, Vojvodini,Bosni i Hercegovini, Staroj Srbiji.

Godine 1918. stvorena je nova država svih jugoslovenskih naroda- Kraljevina Srba, Hrvata i Slovenaca. Sa osnivanjem nove države postavlja se pitanje njenog budućeg državnog i društvenog uređenja, pitanje ustavnosti i donošenje novog ustava -Ustava Kraljevine SHS. Rešenje ustavnog pitanja nije bilo lako izvršiti zbog različitih predloga od strane brojnih političkih stranaka koje ,sa druge strane, nisu imale dovoljno snage da samostalno utiču na sam tok njegovog rešenja. Najvažniji zadatok vlade Milenka Vesnića bio je izrada ustavnog nacrta, a po tom pitanju nije postignuta saglasnost vladinih stranaka. Prvenstveno je do razlaza stavova bilo između Hrvatske zajednice i Slovenske ljudske stranke sa svojim federalističkim zahtevima sa jedne strane i Radikalne i Demokratske stranke sa centralističkim konцепцијama budućeg uređenja sa druge strane. Nakon što su se međunarodni odnosi stabilizovali i situacija u zemlji smirila, vlada Milenka Vesnića izradila je Nacrt

zakona o izboru poslanika za Ustavotvornu skupštinu, koji je Privremeno narodno predstavništvo usvojilo 2.9.1920. godine. Po njemu pravo ima svaki muškarac sa navršenom 21 godinom života, ukoliko je državljanin Kraljevine SHS i najmanje šest meseci nastanjen u opštini boravišta. Izborno pravo je prošireno ukidanjem izbornog cenzusa, ali je uskraćeno ženama. Pasivno biračko pravo imao je svaki pismen čovek sa navršenih 25 godina života. Za veliki broj nepismenih ljudi bilo je predviđeno glasanje kuglicom.

Izbori za Ustavotvornu skupštinu održani su 28.novembra 1920. godine. Na izborima su učestvovali 22 stranke, što svedoči o velikom stepenu politizacije, ali i o stranačkoj rasparčanosti. Birano je 419 poslanika. Izborne odmeravanje političkih stranaka pokazalo je da su republikanske stranke (komunisti, HRSS i republikanci) ojačale i da se deo birača izjasnio prema nacionalnim i verskim opredeljenjima. Time su ugrožene vladajuće snage uoči rasprave o ustavnom uobičavanju Kraljevine. Nacrt ustava Vesnićeve vlade pretrpeo je neznatne izmene pod vladom Nikole Pašića, na koga se regent sve više oslanjao kao na najuticajniju ličnost u vrhovima srpske buržuazije , uvidevši da je na izborima za Ustavotvornu skupštinu došao do izražaja jak antimonarhistički, republikanski i komunistički pokret.

Ustavotvorna skuština Kraljevine SHS započela je sa radom 23.decembra 1920.godine i radila do 2.jula 1921.godine kada je pretvorena u Zakonodavnu radnu skupštinu. Njen predsednik bio je dr. Ivan Ribar. U toku njenog rada i donošenja Vidovdanskog ustava političke stranke su se oštro podelile, što je bila posledica krize u dotadašnjim odnosima između buržuazije jugoslovenskih naroda i naraslih komunističkih i republikanskih snaga, te federalističkih i autonomističkih struja predvođenih HRSS. Stranka Stjepana Radića je apstinencijom stavila do znanja da se najviši pravni akt donosi protiv njene volje. Ona je odabrala put bojkota Ustavotvorne skupštine napustivši poprište neposledne političke borbe i time olakšala formalnu pobedu srpskoj buržuaziji i snagama drugih jugoslovenskim zemalja koje su je sledile. U završnoj fazi ujedinjenja, stabilizaciji vladavine buržuazije nakon ujedinjenja i u neposlednoj borbi za donošenje Vidovdanskog ustava veliku ulogu, pored Nikole Pašića , imao je i demokrata Svetozar Pribićević, koji je zastupao stav o „ integralnom narodnom jedinstvu“. Pribićević sklapa savez sa radikalima 1921. godine u borbi za donošenje Vidovdanskog ustava. I za radikale i za demokrate federacija predstavlja najveću opasnost, jer je, po njihovim shvatanjima, vodila cepanju jedinstva, anarhiji, međunarodnom slabljenju države. Radikali su, pak, smatrali da je federacija u slučaju Kraljevine SHS i neizvodljiva zbog

pomešanog stanovništva u pojedinim oblastima i pokrajnama. Glavni zagovornici centralističko-unitarističkih rešenja u Vidovdanskom ustavu bili su demokrate iz svih jugoslovenskih zemalja. Istupajući zajedno u Ustavotvornoj skupštini , radikali i demokrati uspeli su da , obezbeđivanjem podrške dela Saveza zemljoradnika i jedne nesrpske stranke, Jugoslovenske muslimanske organizacije, prošire svoj uticaj za prihvatanje vladinog Nacrtu ustava. Predstavnicima Jugoslovenske muslimanske organizacije obećana je materijalna nadoknada i ustupci u pogledu školske i verske autonomije, sudstva i funkcija u aparatu vlasti. U pridobijanju podrške za donošenje Ustava korišćena su brojna sredstva , od pritisaka do podmićivanja, kupovine glasova pojedinaca i grupa, kao u slučaju Džemijata („Jedinstvo“) ili Muslimanskog poslaničkog kruga iz „Južne Srbije“. Sporazum između Radikalnog i Demokratskog kluba i delegata Džemijata, odnosno kluba ove stranke u Ustavotvornoj skupštini zaključen je 27.juna 1921. godine i predviđao je da se za njihovu podršku Ustavu uzvrati „pravednom nadoknadom“ vlasnicima veleposeda u „Južnoj Srbiji“ za oduzetu zemlju. Na ovaj način vlada je uspela da dobije neophodnu većinu koja će glasati za vladin Nacrt ustava. U glasanju za Vidovdanski ustav učestvovalo je 258 narodnih poslanika : 223 poslanika glasalo je za Ustav, 35 poslanika je bilo protiv, a 158 ih je bilo uzdržano. Ustav je donet!

III. List Politika o prilikama uoči donošenja Vidovdanskog ustava

Dnevni list *Politika* revnosno je pratio rad Ustavotvorne skupštine i pisao o situacijama na polju rešenja ustavnog pitanja. Svakodnevno su se u novinama mogli naći članci o novim predlozima, uspešnim i neuspešnim, davali izveštaje sa skupštinskih zasedanja, o novim pokušajima vlade da u što kraćem roku pronađu rešenja za sve probleme, koji su se ticali Ustava i samim time da se pitanje buduće ustavnosti Kraljevine SHS reši u što kraćem vremenskom roku.

Politika je u svom pisanju navodila i vreme kada su održavane skupštinske sednice, koje su odluke donešene u toku prepodneva, a koje u poslepodnevnim zasedanjima, pisala o ličnim stavovima brojnih predstavnika stranaka i njihovim predlozima. Članci su zauzimali prvu stranu dnevnog lista, sa manjim podnaslovima ***Konstituanta*** i ***Situacija***, gde je pisano o svemu ranije navedenom. Često se baš iz njenih naslova mogao videti njihov stav o radu Konstituante, npr. „*Konstituanta-Brzinom puža*“.

1. Predustavne uredbe

Prema pisanju *Politike* o predustavnim uredbama, novi zakon zabranjuje vladu izdavanje uredbi sa snagom privremenih zakona. Ipak, od osnivanja nove države pa do tadašnjih dana takve su se uredbe izdavale i dalje se izdaju. Ove uredbe sa snagom privremenih zakona postojale su pod nazivom,, uredba po nuždi" u predratnoj Austriji i Nemačkoj. U našoj zemlji postajale su pod Ustavom iz 1869.godine. Za uredbe po nuždi važila su pravila: 1) da se one izdaju samo onda kada parlament nije na okupu, 2) one se podnose parlamentu na naknadno odobrenje čim se on sastane. Ova pravila kod nas nisu poštovana. Izdavanje uredbi po nuždi započelo je u vreme privremenog parlamenta. Neke od njih izdate su u vremenu kada je parlament bio na okupu, neke u vremenu kada parlament nije bio na okupu, ali ni za jedne ni za druge se nije tražilo njegovo dodatno odobrenje. Na ovakvo vladino prisvajanje zakonodavne vlasti, privremeni parlament nije protestovao nijednom reči. S druge strane, sudovi su pokazali mnogo više otpora. Prvo kasacioni sud u Beogradu, a onda i sud u Zagrebu stavili su do znanja da za sudove ne mogu važiti ti zakoni, koje vlada sama, bez parlamenta izdaje u obliku

uredbi. Neke od tih uredbi menjale su ili ukidale postojeće zakone, stoga su oba suda dala do znanja da će se oni i dalje držati starih zakona, a ne novih uredbi. Između vlade i suda bio je otvoren sukob oko toga šta će smatrati kao zakon. Ustavotvorna skupština morala je rešiti pitanje važnosti tih uredbi za vreme preustavnog stanja. Član 130. prelaznih naređenja glasi: „***Uredbe i privremenim zakoni s Vladaočevim potpisom, obnarodovani u „Službenim Novinama”, izdani u vremenu od 1.decembra 1918. do stupanja u važnost novoga ustava ostaju I dalje u važnosti kao zakoni, dok se ne ukinu ili ne zamene drugim zakonima. Vlada će ustavnom odboru u roku od tri meseca od stupanja u život ovoga ustava predložiti sve one uredbe donete u vremenu predviđenom u prvom stavu koje će se ukinuti. O tome će ustavni odbor doneti svoju odluku.***” Na osnovu ovog člana jasno se vidi da Ustavotvorna Skupština daje potpunu zakonsku važnost svim uredbama po nuždi koje pretvara u zakone. Na taj način sudovi će morati da primenjuju ove uredbe, jer one više nisu uredbe već zakoni.

Međutim veliki broj uredbi, dobrih i loših, povlačio je za sobom potrebu da se, pre njihovog ozakonjavanja izvrši pregled samih uredbi. I sami sastavljači člana 130. izgleda da su osetili ovu potrebu kao neophodnu, pa u drugom delu člana predviđa se naročiti postupak za ukidanje neumesnih uredbi. Nelogičnost ovog člana ogleda se u tome da prvo dolazi do ozakonjenja svih uredbi, pa se onda vrši pregled koje od tih uredbi zaslužuju, a koje ne ozakoniti i tek onda se ukidaju one koje ne predstavljaju dobre uredbe. Pregled uredbi trebalo je dati parlamentu, a ne Vladi. Ali u članu 130. sve je urađeno drugačije, gde pregled vrši Vlada, a ne parlament.

Još jedan deo člana zahteva pažnju i to onaj deo koji govori da će sve uredbe izdate od 1.decembra 1918.godine do stupanja na važnost novog Ustava, biti pretvorene u zakone. Zbog toga je došlo da pojedina ministarstva započnu sa fabrikovanjem brojnih uredbi, koje bi po stupanju na važnost ustava, bile ozakonjene. Postavlja se pitanje da li je parlament, zaista, htio da da Vladi neograničena ovlašćenja da u oči izdavanja Ustava ozakoni putem uredbi sve što smatra za potrebno.

2.Situacija uoči Ustava

Zamršena politička situacija u zemlji uoči donošenja Ustava jasno je pokazivala veliki stepen stranačke rasparčanosti i neslaganja. Dana 22.juna bili su pozvani ponovo svi narodni poslanici da dođu u Beograd radi prisustva završnim debatama o nacrtu Ustava u pojedinostima. Nikola Pašić je apelovao na sve šefove stranaka pozivajući sve stranke da se pitanje Ustava što pre reši, jer će njegovo donošenje najviše doprineti brzom konsolidovanju države. U tom cilju pregovarano je sa muslimanima iz južnih krajeva, sa kojima je utvrđen način kako će se izvršiti ranije utvrđeni sporazum sa predstavnicima Jugoslovenske muslimanske organizacije. U Zemljoradničkom klubu postojala su podeljena mišljenja o tome treba li glasati za Ustav ili pustiti da vlada padne na pitanju Ustava i da se ide na nove izbore.

Na konferenciji predstavnika vladinih stranaka u Ustavnom odboru povela se i diskusija o izmeni člana 130., oko koga je, do kraja, postignut sporazum i taj član sada glasi: „***Uredbe, privremeni zakoni i pravilnici zakonskog značaja izdani u vremenu od 1.decembra 1918.godine do dana proglašenja ustava ostaju i dalje na važnosti dok se ne ukinu ili ne zamene zakonima. Ali one uredbe, privremeni zakoni i pravilnici zakonskog sadržaja koji se odnose na izjednačavanje zakonodavstva i uprave, vlada će uputiti zakonodavnom odboru najdalje za tri meseca po članu 133. Ustava.***” U članu 133. uspostavlja se kraći postupak za izjednačavanje zakonodavstva i uprave u zemlji, koji se može primeniti za pet godina od dana stupanja Ustava na snagu, ali se takođe može taj rok zakonom produžiti. List *Politika* iznosi i izveštaje sa sednice Konstituante, gde navodi sve predloge koji su tom prilikom iznešeni kao moguća rešenja. Dana 23.juna najviše je razgovarano o osmom odeljku Ustava. Tom prilikom svoj stav izneo je i socijalist g. Anton Branover, koji je protiv celog osmog odeljka- on je predlagao nedeljivu Sloveniju, jer bi u protivnom u oblastima Štajerske i Koruške dobili prevlast oni koji čine manjinu u odnosu na one koji su većina; obezbeđenje efikasne administracije što bi garantovalo uspostavljanju mira. I u poslepodnevnim časovima se nastavilo sa debatom o osmom odeljku .Sedam govornika sa manje ili više uspeha dalo je svoje primedbe. Radikal Jovan Ćirković, govoreći o podeli zemlje izjasnio se za što veće oblasti i opštine, a za manje srezove. Po pitanju južne Srbije ona bi se trebala podeliti na dve oblasti : vardarsku i kosovsku ili u krajnjoj meri na četiri oblasti : bitoljsku, skopsku, kosovsku i pljevaljsku. Doktor Bogumil Vošnjak je, pak, za veće

oblasti (protiv okruga i županija) koje bi bile izvedene na osnovu ekonomskih i socijalnih principa, u tom pogledu vladin nacrt zadovoljava njegove stavove. U ovakvoj atmosferi ministar za Konstituantu g. Marko Trifković izneo je predlog koji je Konstituanta usvojila, da se zbog mnogo primedbi (naročito oko 95. i 96. člana) ceo odeljak vrati u Odbor. Upravni odbor će pregledati osmi odeljak i uneti izvesne izmene, zbog čega je odeljak i vraćen u Odbor. Prema daljem pisanju *Politike* na sednici održanoj u četvrtak 23.juna došlo je do brojnih savetovanja i dogovora. Vlada je i dalje imala teške muke da obezbedi izglasavanje ustava. Neophodno je da se izglosa osmi odeljak, kako bi se naredni dani posvetili odeljku 13, čime bi,kako se tvrdi, sednica na kojoj bi se glasalo za Ustav trebala započeti od subote popodne, 25.juna i trajala bi sve dok se glasanje ne završi. Interesantno i uočljivo je i pisanje *Politike* o ovom danu, gde već narednog dana (24.jun) u odjavljenom članku „**Konstituanta –Brzinom puža**“ stoji da se težina političke situacije najbolje osetila 23.juna, da i pored žurbe oko donošenja Ustava, Konstituanta nije uradila apsolutno ništa. Dalje stoji da su sednice, koje su održane tog dana omogućavale da se ponovo da vremena klubovima da svojim odlukama omoguće rad Konstituante, da sednica nije pružala veliku zanimljivost, nijedne nove misli o osmom odeljku, čime se debata otegla u izlišnu beskonačnost. Radikali Dragan Bojović, Tode Lazarević i demokrate Todor Božović i dr. Dušan Stevčić izneli su svoja odstupanja u određenim tačkama od vladinog nacrta,no ipak će glasati za Ustav. Do zaključenja sednice doneta je odluka da se nastavi sa pretresom osmog odeljka dok Ustavni odbor ne vrati članove 95. i 96. koji su poslati Odboru na ponovni pregled. *Politika* ovde postavlja i pitanje :,, Da li će se danas (24.jun) glasati za osmi odeljak ili ne, što zavisi od toga hoće li se sednica popodne posvetiti interpelacijama što je bilo na poslovniku ili će Konstituanta svojom odlukom odložiti interpelacije kako bi to vreme iskoristila za svoj rad na svršavanju ustava?“ Sa druge strane, *Politika* u istom broju u članku pod naslovom „**Situacija**“ objavljuje da se Upravni odbor, sastavljen od vladinih stranaka sporazumeva tokom čitavog dana po pitanju podele zemlje na oblasti i da je sporazum uglavnom postignut. Ovakvim pisanjem može se postaviti pitanje da li *Politika* i pored ranijih navoda o dogоворима, koje su vlada i mnogobrojne stranke postigle, ipak kritikuje njihov rad na polju razrešenja ključnih problema, koji su sprečavali donošenje Ustava i da baš svojim kazivanjima i uporedbom njihovog rada sa brzinom puža želi da stavi do znanja da svoj rad vlada i stranke moraju da shvate mnogo ozbiljnije (navodi da su prestavnici kluba Zemljoradnika , zbog svoje sednice, došli na sam kraj sednice u

Konstituanti) i da naglasi koliko je bitno da se Ustav što pre doneše radi sređivanja odnosa u zemlji.

Predlog vladinog nacrta predviđao je, da se po članu 95. Ustava uprava u Kraljevini SHS vrši po oblastima, srezovima i opštinama. Podela na oblasti vrši se zakonom prema prirodnim, socijalnim i ekonomskim prilikama. Time što bi jedna oblast mogla da ima najviše 800.000 stanovnika. U roku od četiri meseca treba da se doneše zakon o podeli države na oblasti. Naša zemlja bi trebalo , po svemu sudeći, da se podeli na 12-14 oblasti. Predlog o tome izradiće posebna komisija. Verovatno je da će Hrvatska imati četiri oblasti umesto dosadašnjih osam, Bosna tri, a Slovenija dve oblasti. Za poslove opštinskog i oblasnog značaja uspostavlja se posebna uprava : za opštinsku, sresku i oblasnu samoupravu uređenu na načelu izbornom o upravi i samoupravi gradova doneće se poseban zakon. U krug rada samoupravnih oblasnih uprava spadaju poslovi: oblasne finansije, oblasni javni poslovi, staranje o napređenju oblasnih privrednih interesa (ratarstvo, stočarstvo, vinogradarstvo, šumarstvo, rečni i jezerski ribolov, lov), kao i o tehničkim poljoprivrednim poboljšanjima, uprava oblasnim imanjima saobraćajnim ustanovama, saradnja na unapređenju prosvete u oblasti, saradnja na stručnom obrazovanju u oblasti i zavođenje i održavanje ustanova za štednju i uzajamno pomaganje i osiguranje. U Ustavotvornom odboru još uvek nije doneta definitivna odluka o članovima 95. (podela zemlje) i 96. (o autonomijama) iz osmog odeljka, čime se debata u Konstituanti nastavlja i time odlaže glasanje za Ustav. *Politika* u svakodevnim izveštajima pokazuje i svoju zabrinutost zbog ovakvog razvoja situacije oko Ustava. Na kratkoj sednici održanoj 24.juna (od 10 časova do 13.30 časova) četiri člana vladine većine dobili su priliku da iskažu svoje neslaganje o navedenim odredbama za osmi odeljak. Demokrata dr. Pavle Čubrilović bio je oštar u osudi vladinog nacrta odbacivajući gotovo ceo odeljak. Radikal Milan Simonović je glasao protiv odluke o osnivanju podsekretarskih mesta. Demokrata dr. Milan Rojc je , pak, protivan broju od 700.000 ili 800.000 stanovnika određenih za pojedine oblasti. Podela se morala izvršiti na osnovu prirodnih, privrednih, ekonomskih i socijalnih odnosa. Načela te podele treba sprovesti kroz Ustav, a zakonodavcu ostaviti da, na osnovu stvarne potrebe, izvrši podelu na oblasti držeći se propisanih načela. Pošto je odbijen predlog da se broj stanovnika jedne oblasti poveća na 900.000 stanovnika,Rojc je istupio iz Demokratskog kluba.Poslednji govornik bio je radikal g. Ivan Crnković, koji je takođe iskazao svoje negodavanje nacrtom. Nakon njegovog govora , sednica je bila zaključena,a na popodnevnoj

sednici na dnevnom redu bio je pretres interpelacija, gde je Konstituanta imala zadatak da doneše odluku o interpelaciji g. Miloša Moskovljevića o ustupanju Topčiderske ekonomije Poljoprivrednom fakultetu. Ponovo *Politika* iskazuje svoju zabrinutost navodeći da su sve grupe (izuzev komunista i klerikalaca)bile u svom punom sastavu na ovoj sednici o pretresu interpelacija i pokazano je veliko zanimanje u vezi ove stavke dnevnog poslovnika, dok se oko postizanja dogovora oko Ustava otezalo. Već u odeljku ***Situacija*** objavljenom dana ,25.juna iznesena je vest da je juče u Ustavnom odboru sastavljenom od predstavnika vladinih stranaka postignut sporazum o članu 135.Ustava. Taj član glasi: „***Predloge zakona o podeli zemlje na oblasti i uređenju oblasti i o prenosu dosadašnjih pokrajinskih nadležnosti na ministarstva i oblasne uprave vlada je dužna u roku od četiri meseca podneti Narodnoj Skupštini rešenje. Ako Narodna Skupština ne bi ove zakone u roku od tri meseca rešila imaju se isti doneti po propisima člana 133. o izjednačenju zakonodavstva i uprave u zemlji, a u koliko ni po tome kraćem postupku ne bi bili doneseni za dalji rok od dva meseca imaju se narediti Kraljevdkom Uredbom i u roku od mesec dana i to podela zemlje zajedno sa razrešenjem pokrajinske uprave. Ta uredba će važiti dok se ne revidira zakonom. Ako bi se podela vršila po trećem stavu ovog člana Hrvatska bi se mogla podeliti na četiri oblasti.***“ Na ovaj član nisu pristali predstavnici Jugoslovenske muslimanske organizacije, stoga je vlada Nikole Pašića dovedena u težak položaj. Muslimani su zahtevali da se Bosna i Hercegovina podeli u oblasti samo u sadašnjim granicama. Na osnovu ovog predloga nijedan srez ni opština sadašnje Bosne i Hercegovine se ne može pripojiti ni Hrvatskoj, ni Srbiji ni Dalmaciji, iako to iziskuju geografski, ekonomski ili saobraćajni interesi tih krajeva. Spajanje oblasti prema ovom muslimanskom predlogu može se izvršiti ako to odobri dve trećine glasova u oblasnoj skupštini. Na ovaj predlog nije pristao predsednik ministarskog saveta Nikola P. Pašić.

Predsednik Zemljoradničkog kluba g. Vladislav Lazić predao je, takođe, Nikoli Pašiću zahteve za koje su se zalagali i koje zemljoradnički poslanici traže da se usvoje kako bi glasali za Ustav:

1. da se unesu uredbe:
 - a) da se sva beglučka zemljišta prizna kao kmetstvu slična bez obzira odkad ih zemljoradnik obrađuje, kao i ona koja dosadašnji sopstvenici nisu obrađivali. Prema tome da se povuče uredba o finansijskoj likvidaciji agrarnih odnosa i uredba o postupanju sa beglučkim zemljama u Bosni i

- Hercegovini od 12.5.1921. godine. Da se zakonom odredi način na koji će se pomoći onima, koji su raskidanjem ovih odnosa, ostali bez sredstava za život, a nemoćni za samostalan rad. Istim zakonom da se reši i pitanje dobrovoljaca, invalida, ratne siročadi i ratom stradalih
- b) da se izričito priznaju kao kmetstvu slični kolomatski i svi ostali trajni težački odnošaji u Dalmaciji
 - c) oslobođenje izvoza zemljoradničkih proizvoda i njihovog unutrašnjeg prometa od poreza, carina ili kakvih bilo dažbina
2. da se vlast Vlade ograniči i uspostavi puna kontrola Parlamenta nad radom Vlade. Stoga da se sve predustavne uredne koji vaš Ustav ozakonjuje bez učešća zakonodavne vlasti podvrdu odobrenju zakonodavne vlasti
 3. da se pitanje podele države na oblasti reši na osnovu prirodno-geografskog principa bez obzira na brojno stanje stanovništva, a ne prema plemensko-istorijskim

Zemljoradnički nacrt predstavlja pokušaj da se u okviru monarhije organizuje republika, i da se u toj republici nađe jedna sredina između parlamentarnog i predsedničkog sistema. Narodna Skupština bila bi pretežno seljačka, a predsednik Narodne vlade jedna vrsta pučkog diktatora.

Za Nikolu Pašića ti uslovi su uglavnom neprihvatljivi, ali je ipak izrazio saglasnost da se neki stavovi o agrarnoj reformi ublaže prelaznim odredbama; pristao je i na to da se Uredba o beglucima, kao i druge uredbe koje obuhvataju pitanja agrarne reforme, pošalju Zakonodavnom odboru na eventualnu reviziju. Ostale zahteve je odbacio, ali je opet obećao da će ih razmotriti još i parlamentarni odbor sastavljen od poslanika vladine većine. Čini se da vlada pravi poslednje napore da se obezbedi priznanje Ustava. Po mišljenju vladinih poslanika za Ustav bi glasalo najmanje 215 poslanika. Vlada razmatra šta bi trebalo uraditi u novonastaloj situaciji, da li da prihvati muslimanski predlog o podeli zemlje na oblasti ili da usvoji zahteve zemljoradnika (u tom slučaju dobili bi još četiri glasa više za Ustav). Čak se u parlamentarnim krugovima govorilo i o mogućnosti da Vlada podnese ostavku i da se tako stvori mogućnost svim klubovima da Kruni iznesu svoje mišljenje o situaciji.

Situacija u pregovorima vlade i stranaka ponovo je bila na stranama lista *Politika* i narednog dana gde su ,u mnogobrojnim redovima, novinari lista dali detaljne izveštaje o njihovom radu. Tokom prethodnog dana 25.juna Nikola Pašić imao je duge razgovore sa pojedinim predstavnicima stranaka. U toku 25.juna svi klubovi su bili na okupu. Demokratski i Radikalni klub nisu pristali na zahtev Jugoslovenske muslimanske organizacije da se podela Bosne na oblasti izvrši u njenim sadašnjim granicama. Radikalni poslanici iz Bosne i Hercegovine podneli su pismenu predstavku Nikoli Pašiću da će glasati protiv Ustava ako vlada usvoji predlog muslimanskog kluba. Oni ne prihvataju da reka Drina i dalje bude granica između Bosne i Srbije. Predsednik Ustavotvorne Skupštine dr.Ivan Ribar zatražio je od šefova opozicionih klubova da se izjasne da li će poslanici opozicionih klubova glasati za Ustav. G.Mihajlo Avramović ,predstavnik Zemljoradničkog kluba izjavio je da su zemljoradnici, ne samo spremi da glasaju za Ustav, već da su spremni i da stupe u vladu ukoliko se prihvate njihovi uslovi. Muslimaski poslanici , i pored razmomašenja mišljenja u samom krugu, većina njih će izgleda glasati za Ustav. U daljem tekstu *Politike* stoji da je Nikola Pašić 25. juna imao sastanke sa predsednikom Zemljoradničkog kluba Vojislavom Lazićem, a da se pregovori nastavljaju i u toku 26.juna. Ako se ne postigne sporazum sa Muslimanima više je nego sigurno da će Vlada prihvati zahteve zemljoradnika.

Nakon sednice ministarskog saveta, gde je govorenno samo o podeli države na oblasti, doneta je odluka da se članu 135. Ustava doda i stav: „**Zakonom o podeli zemlje, Bosna i Hercegovina će se podeliti u oblasti spajanjem i razgraničenjem sadašnji okruga i rezrova. Dok se to zakonom ne uredi, okruzi u Bosni i Hecegovini važe kao oblasti. Okruzi ili rezovi mogu se iz svojih oblasti izdvojiti i pripojiti drugoj oblasti u sadašnjim granicama Bosne i Hercegovine izvan njih ako na to pristine njihovo samoupravno predstavništvo sa tri petine glasova i to odobri Narodna Skupština.**“ O ovoj vladinoj odluci obavešteni su klubovi. Izgleda da će muslimaski klub usvojiti većinom glasova vladin predlog o podeli Bosne na oblasti. 26.juna opozicioni klubovi održaće zajedničku konferenciju gde će doneti odluku o tome kakvo će držanje zauzeti prilikom izglasavanja Ustava. Ukoliko bi se sporazum postigao , glasanje o Ustavu bilo bi u utorak ,na Vidovdan.

Politika 27.jun: „**Autonomija Bosne ! – Taman smo mislili da je stvar gotova i da ćemo kroz nekoliko dana imati Ustav. Za Ustav vezuju se velike nade. Ima ljudi optimista, koji misle da su za nerešeno ustavno pitanje vezana sva zla u našoj državi**

i da će onog dana kada se Ustav usvoji i bude potpisani nestati ako ne sa lica zemlje, ono bar sa lica Jugoslavije sva zla i grehovi i da će poteći med i mleko bar u političkom životu.“ (odlomak teksta objavljen u Politici dana 27.juna)

Iako je ovo preterano misliti, ipak donošenje Ustava bar bi u ponekom pravcu dobro uticalo na sređivanje haotičnih prilika u zemlji. Zato i treba raditi da se ovo teško pitanje već jednom reši. Ali ponovo dolazi do problema. Pošlo se od najvažnijeg pitanja: Hoćemo li jednu jedinstvenu i snažnu državu ili kongomerat država koje će stalno razjedati celinu i do kraja je upropastiti. Stranke koje su za jedinstvenu državu i koje čine većinu i u narodu i u Skupštini ipak nisu dovoljno jake da sprovedu svoje ideje. Ostale državnotvorne stranke su vrdale i taktizirale i onda se moralo ići u kompromise, koji se skupo plaćaju. Nastalo je cigansko pogodađanje i cenkanje sa narodnim interesima i državnim parama (260 miliona dinara). Na kraju je došlo do dogovora i svi su mislili da je stvar gotova i očekivali da će Ustav uskoro biti potpisani. A sada je opet iznenada zapelo i postavlja se pitanje,, Zašto?” Politika govori da oni koji su ucenili vladajuće stranke i državnikе sa 260 miliona dinara traže, kao Šajlok, još živoga mesa sa državnog i narodnog tela. Bosanski muslimani traže autonomiju Bosne i Hercegovine, traže državu u državi, traže da se ponište oni principi za koje su oni ucenili vladu za 260 miliona dinara, da se država baci u nov bezizlazan haos. Ako je tačna ova vest koju objavljuje list, da je vlada novom redakcijom 135. člana izašla u susret Muslimanima, onda je to njena velika greška, jer je time pristala na popuštanje i prihvatile kompromis, koji ruši osnovni princip na kome je zasnovana sva njena ustavna politika i time su poljuljani u osnovi temelji na kojima je trebalo da se podigne i utvrdi država. Ako je redakcija člana 135. tačna, kako objavljuje list, on znači potpunu autonomiju Bosne i Hercegovine i njihov poseban položaj u državi. Međutim ne postoje apsolutno nikakvi ni istorijski, ni politički ni ekonomski razlozi da se Bosna i Hercegovina izdvaja i čuva kao posebna celina u državi. Jer ako bi se ta povlastica dala Bosni, zašto se to pravo, onda ne bi dalo i Hrvatskoj koja ima daleko više, bar istorijskog prava da zahteva i dobije poseban položaj u državi. Skupština ne sme usvojiti zahteve Muslimana, jer ako to učini ona će potkopati temelj na kome se zasniva osnovni princip njenog Ustava i budućnost države i naroda.

Nikola Pašić je vešto manervisao i klub Jugoslovenske muslimanske organizacije je do kraja prihvatio predlog Nikole Pašića o podeli države na oblasti, čime je izglađen sukob i otklonjeno izbijanje ministarske krize u kabinetu Nikole Pašića. Vlada je rešila da glasanje o Ustavu bude 28.juna, na Vidovdan. U vladinim

krugovima se verovalo da će za Ustav glasati najmanje 220 poslanika, jer će i muslimani iz južnih krajeva glasati za Ustav. Predsednik Jugoslovenske muslimanske organizacije, Mehmed Spaho izrazio je svoje mišljenje u Skupštini ,da su od strane vlade „ svi uslovi našeg sporazuma lojalno ispunjeni“, sem nove redakcije člana 135. koja dozvoljava mogućnost da pojedini srezovi i opštine Bosne i Hercegovine budu izdvojeni iz te oblasti. Iako je ovaj član za njih neprihvatljiv, jer ne garantuje kompaktnost koja ima je obećana, Mehmed Spaho je izjavio da će ipak poslanici ove grupacije u celini glasati za Ustav koji je predložen.

Nikola Pašić ponovo se sastao sa Vojislavom Lazićem, predsednikom zemljoradničkog kluba i obavestio ga da je sa prestavnicima Jugoslovenske muslimanske organizacije postignut sporazum prema kome oni i dalje ostaju u vradi, pa svi zahtevi zemljoradnika ne mogu biti usvojeni. Zemljoradnici su ostali pri svojoj odluci da ,kao uslov da oni glasaju za Ustav, vlada usvoji sve njihove zahteve.

3. Ustav je izrađen!

Rezultati pregovora o članovima 95. i 96. zbog kojih za malo nije došlo do rascpa u Parlamentu prikazani su na sednici Ustavnog odbora 27. juna održanoj pre početka sednice plenuma Konstituante.

Član 95. (podela zemlje) - vlada je pristala, a odborska većina usvojila da se unesu izmene: ***jedna oblast može najviše imati 800.000 (ranije 700.000) stanovnika. Broj od 800.000 ne mogu preći ni dve ni više oblasti ako se spoje u veću.*** (protiv ove odluke govorili su V.Lazić, M.Avramović, J.Ćovović i P.Andelić)

U buduće opštine će biti čisto samoupravne jedinice; srezovi i oblasti biće i samoupravne i upravne jedinice. Okruzi će postajati kao inspekcije državne vlasti, a neće biti samoupravne jedinice.

Član 96. (o samoupravi)- većina Ustavnog odbora usvojila je izmene: ***o samoupravi gradova doneće se naročiti zakon koji treba da glasi : o upravi i samopravi gradova doneće se naročiti zakon. Tačka 6. Iz kruga rada samoupravnih oblasnih uprava(mere mesne bezbednosti) otpada, a dodaje se nova tačka. Davanje mišljenja na zahtev vlade o zakonskim predlozima koji se tiču oblasti kao i uopšte o svim drugim predmetima za koje vlada bude tražila njihovo mišljenje.”***

Ovim je pitanje osmog odeljka završeno i Upravni odbor je nastavio sednicu pretresanjem amandmana podnetih za 13 odeljak ustava (prelazna naređenja). Sve strane koje su sarađivale(i vladine i opozicije bez klerikalaca i komunista) na Ustavu bile su prisutne u punom broju. Tu su bili i svi ministri. Ovo je opravdano time da se rešavalо o prelaznim naređenjima,o poslednjem odeljku Ustava.

Politika piše o stavovima svih onih koji su imali prilike da govore na sednici. Prvi govornik je bio dr. Mehmed Spaho,koji daje neku vrstu deklaracije o odnosima vlade i Jugoslovenske muslimanske organizacije. On odbija da Muslimani ucenjuju vladu.Nova redakcija člana 135. samo je izraz ranijih dogovora sa vladom, a ne nešto novo. Isti slučaj je i sa agrarnom reformom, jer jednaka načela agrarne reforme moraju da budu za celu zemlju. Muslimani će ipak glasati za ustav u celosti (tokom govora dr. Spaha Zemljoradnici su često prekidali njegov govor burnim protestima). Socijal-demokrata Nedeljko Divac smatra da je ovaj odeljak kao naličje Ustava još rđaviji i od samog Ustava, jer nijedan član tog odeljka ne zadovoljava

poglede i principe njegovog kluba ,uz naglašenje da je naročito nezadovoljan novom redakcijom člana 135. Kao treći , reč je dobio predstavnik zemljoradnika g. Mihajlo Avramović. Zemljoradnici , koji su u Konstituantu došli ne kao opozicija, već u stavu saradnika ovaj odeljak ne mogu prihvati.Vlada nije htela da prihvati njihove zahteve, koji bi zadovoljili najšire slojeve naroda i prema ovakvom vladinom držanju zemljoradnici će se i opredeliti kada se bude rešavalo o celokupnom Ustavu. Protiv celog trinaestog odeljka govorio je i republikanac g.Jovan Đonović, koji izjavljuje da bi i on i njegovi drugovi pre dali glave nego glasali za ovaj Ustav. Nakon brojnih govornika, na red je došao i dr.Ante Trumbić. On je svojim govorom protiv čitavog trinaestog odeljka izazvao negodovanje, lupu i viku u centru, a burno odobravanje od opozicije. To burno stanje još više je poraslo kada je dr.Ante Trumbić izjavio da će svesno glasati protiv Ustava i pored toga što je predsednik objavio da je na predlog većine rasprava završena. (u toj galami dr. M. Ivanić kažnjen je pismenim ukorom). U 10.30 časova pristupilo se glasanju za 13 odeljak, koji je primljen u redakciji Ustavnog odbora. Protiv su glasali :republikanci, socijal-demokrate i narodni socijalisti protiv svih članova 13 odeljka, dok su zemljoradnici, muslimanski levičari, dr.Ivanić i g. Rojc samo protiv pojedinih članova spornog odeljka. Nakon toga izglasan je poslednji 142. član iz četrnaestog odeljka - **Zaključne odredbe** i na taj način izglasan je ceo Ustav. Opozicija je i ovu priliku iskoristila za demonstracije, a vladine grupe burne ovacije.

4. Ustav je primljen!

Pred sednicu–, „Dok je veliki deo zvaničnog i nezvaničkog Beograda hitao zastavama okićenim ulicom, da u Sabornoj Crkvi oda poštu senima vidovdanskih heroja, dotle je za drugi deo Beograda Konstituanta postala mesto na koje je skoncentrisana sva pažnja. Velika gomila sveta- onih koji ne stignu da dođu do ulaznice- posetila je trotoare oko ulaza u Konstituantu. Ustav, hoće li biti izglasani, kako, i kad? to su misli i pitanja koja su strujila kroz nervoznu masu, ipak rešenu da strpljivo čeka rezultat. Ustavotvorna Skupština Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca imala je juče da konačno izglosa Ustav u redakciji koju je usvojila Skupštinska većina.

Skupštinske galerije retko su kada bile tako pune kao juče(broj dama je naročito bio veliki). Gušilo se u zapari i pored otvorenih prozora. Novine i šeširi igrali su s neuspehom ulogu lepeza, guralo je, ali je masa zbijena,pritešnjena, ipak voljno trpela sve samo da bi bila svedok velikog čina izglasavanja zajedničkog Ustava.” (odломак teksta objavljen u Politici dana 29.juna)

Sednica je bila zakazana za 10 časova i prestavnici svih stranaka su pristizali. Čekalo se na predsednika ,dr. Ivan Ribara kako bi zasedanje započelo. Međutim ubrzo je nastao metež i dvoranu su napustili najpre poslanici Zemljoradničkog kluba,a zatim i muslimani iz južnih krajeva. Postavlja se pitanje zašto je ponovo nastao ovaj zastoj i na tu temu vođene su brojne diskusije. Kasnije se saznalo da su u poslednjem trenutku pre glasanje za Ustav,muslimani iz južnih krajeva izjavili da će glasiti protiv Ustava ako se ne ispune njihovi zahtevi. Nastaje haotično stanje, jer je ceo Ustav doveden u pitanje. Kako su poslanici Saveza zemljoradnika odlučili da glasaju protiv Ustava, Pašić je pozvao njihovog prvaka, Mihajla Avramovića i obavestio ga da su poslanici Džemijata,, u poslednjem momentu odrekli da glasaju za Ustav” , preklinjajući ga da poslanici njegovog kluba glasaju za Ustav ili da u tu svrhu „, dade bar jedan deo svojih članova“. Na zemljoradnike je ovaj apel imao uticaja, jer se sticalo uverenje da bi snosili deo odgovornosti ukoliko Ustav ne bi bio izglasani. Međutim, dok je u toku bila rasprava, gde je većina kluba bila za to da da svoj glas za Ustav, došlo je do saopštenja „,da je većina osigurana“: poslanici Džemijata ipak su se odlučili da glasaju za Ustav, u uverenju da će vlada ispuniti sve svoje obaveze i „,održati datu reč “. Time je Zemljoradnički klub mirne savesti mogao da glasa protiv Ustava.

Sednica je konačno započela u 11 časova. Ministar za Konstituantu g. Marko Trifković izložio je dobre osobine Ustava, koji pruža pouzdanu osnovu za kulturni, ekonomski i socijalni razvitak zemlje, koji osigurava sva građanska i politička prava, parlamentarni sistem i punu slobodu za sve bez razlike i predstavlja sporazum svih stranaka u Konstituanti (izuzev nekih iz pojmljivih razloga). Pre nego što se prešlo na glasanje bilo je još nekoliko govora. Prvi među njima, govorio je g. Vojislav Lazić izjaviti da zbog toga što vladina većina nije htela da prihvati principe zemljoradnika i želje naroda, poslanici ove grupacije glasaće protiv Ustava. Navodi da su u krajnjem trenutku, pak, hteli da se odreknu većine svojih principa tražeći samo: 1) da se agrarno pitanje reši u korist samog naroda, 2) kontrolu skupštine nad zakonskom vlašću, 3) podelu zemlje na oblasti bez obzira na istorijske granice. Kako većina ni ovo nije htela prihvati, već je sklopila sporazum sa begovima, zemljoradnici će glasati protiv Ustava. Nakon njega, svoje negodovanje Ustava izrazili su social-demokrati (oni su protiv Ustava, jer će on služiti kapitalističkom sistemu i reakcionarnim strujama; oni će i dalje braniti narodno jedinstvo), republikanci (takođe za narodno jedinstvo), narodni socijalisti (smatrali da Ustav neće raditi u cilju naroda, već se služiti samo kapitalistima).

Nakon svih ovih izjava, započeto je sa glasanjem za Ustav. Za vreme glasanja u dvorani bilo je veliko komešanje i brojna dobacivanja sa svi strana.

Glasanje je završeno u 12 časova i 25 minuta. Glasalo je ukupno 258 poslanika, i to za Ustav 223 poslanika, 35 protiv, a njih 158 bilo je uzdržano. U 12 časova i 38 minuta prvi topovski pucanj oglasio je ovaj značajni događaj- Ustav je donesen!

IV. Vidovdanski ustav u očima lista Politika

Ustav je stupio na snagu 28.juna 1921.godine na veliki praznik Vidovdan. Od tada svi osnovni pravni principi važe za sve građane Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca. Po želji naroda, a po snazi ustavnih propisa Kraljevina Srba,Hrvata i Slovenaca je definisana kao ustavna, parlamentarna i nasledna monarhija. Ustav je za nacionalno jedinstvo,koje je od najveće važnosti, imao dvostruku važnost: Ustav je pravna ratifikacija celokupne borbe za nacionalno ujedinjenje i u budućnosti instrument za jačanje istog. Stoga je Vidovdanski ustav Ustav nacionalnog ujedinjenja.

Politika iskazuje svoj stav da je Ustav sastavni deo naše borbe za narodno ujedinjenje i da je to opšti osećaj svih društvenih redova u zemlji. Pod uticajem teške situacije u zemlji, Ustav i Nacionalno jedinstvo počelo je da se identificuje u širokim narodnim masama. *Politika* dalje navodi: „*Otuda su došle ograde opozicionih stranaka da glasajući protiv Ustava one ne misle glasati protiv ujedinjenja. Otuda su došle izjave pojedinih revolucionara koje se svode na onu reč bosanskog seljačkog poslanika : „Bolje ikakav,nego nikakav.“ Jer je nacionalni osećaj toliko jak da treba ići daleko, na krajnu desnicu i levicu , ako se hoće da nađe stranka u kojoj bi taj osećaj izgledao potpuno zamro.*“ *Politika* u svom daljem mišljenju smatra da je Ustav imao sve dobre osobine,ali i sve mane doba u kome je stvaran. To je doba u kome je završena nacionalna revolucija,a pokušava da se otvori socijalna. Ovde *Politika* staje na stranu ustavotvoraca, braneći njihov rad time da se nisu zaneli sadašnjicom ,nisu hteli da rešavaju revolucionarne probleme revolucionarnim putem. Demokratskim odredbama o parlamentu oni su otvorili ventil sigurnosti za političku borbu; naprednim ekonomsko-socijalnim odredbama oni su otvorili ventil sigurnosti za ekonomsko-socijalnu borbu. U okviru Ustava dopuštena je svaka evolucija, a nije dopuštena revolucija sa bilo koje strane da je dolazila.

„*Juče je napačeni, a uvek optimistički Beograd, sa zadovoljstvom slušao grmljavinu topova,kojom se oglašuje novo ustavno stanje velike Jugoslavije. On u čije su se grudi zarile prve granate izbačene u ratu sa ujedinjenje,primao je sa diskretnim i dobroćudnim osmejkom pravog heroja ovu zaslужenu počast. I ako je sve žrtvovao za nacionalno ujedinjenje, on je htio sve da zaboravi.*

Jedan zločin trgao ga je iz toga sna. Beogradske ulice opet su zalivene krvlju. I, kao u većini slučajeva, to je opet bila krv naših vojnika. Kao na Ceru i Kajmakčalanu grudi naših vojnika odbranile su državu i predstavnike vlasti od zločinačkog napada. Poslednji akt ujedinjenja zapečaćen je krvlju najboljih jugoslovenskih sinova. Sudbina je htela da i poslednji heroji padnu, kao i oni iz 1914 god., na beogradskom tlu. Vojska je započela delo ujedinjenja, ona ga je i završila. Ustav je stupio na snagu!“(odlomak članka iz Politike objavljen dana 30.juna)

Polaganje zakletve Ustavu bilo je zakazano za sredu, 29. Juna u zgradи Konstituante. Prestolonaslednik Regent Aleksandar i članovi Ustavotvorne skupštine izvršiće polaganje na svečani način. Nakon toga , Konstituanta se pretvara u zakonodavnu skupštinu.

Dolazak Prestolonaslednika Regenta Aleksandra , u pratnji predsednika ministarskog saveta g. Nikole Pašića u Konstituantu praćen je sa velikim oduševljenjem naroda. Na tom putu, od Dvora do Konstituante bile su poređane trupe beogradskih garnizona. Sednica ,kojom je predsedavao dr. Ivan Ribar, započela je u 10 časova i 35 minuta. I ovde *Politika* daje slikovite opise stanja u Konstituanti,gde je ulaz u dvoranu okičen pirotskim čilimima i zelenilom, a sama dvorana takođe ulepšana dodavanjem čilima,gde je na pojedinim izrađena kruna sa grbom Kraljevine SHS; postavljen je i svečani sto sa otvorenim Jevandeljem i krstom; svi, koji su bili tu, bili su u svečanom odelu- *crvene se fesovi,beli rukavi šumadijskih seljaka...šarena, simpatična i prijatna gomila.*

Prestolonaslednik Aleksandar podneo je zakletvu Ustavu rečima :

„ U ime Njegovog Veličanstva Kralja Petra I zaklinjem se svemogućim Bogom da će Ustav nepovredan držati, da će po njemu i zakonima vladati, da će čuvati jedinstvo naroda,nezavisnost države i celinu državne oblasti, i da će u svim svojim težnjama i delima dobro naroda pred očima imati. Tako mi Gospod Bog pomogao! Amin!”

Nakon polaganja zakletve , Prestolonaslednik je napustio Konstituantu i uputio se ka Terazijama gde je trebao da izvrši smotru trupa. U tom trenutku izvršen je atentat na Prestolonaslednika,koji je srećom bio neuspešan. Atentat je izvršen bacanjem bombe sa jednog prozora na zgradи Ministarstva Građevina, sa trećeg sprata koji još nije radio, jer zgrada nije bila završena. Atentator je bio molerski radnik,komunist Spasoje Stejić, koji je doputovao iz Novog Sada sa namerom da izvrši atentat.(*Politika* piše da je istraga utvrdila da je atentat na Regenta delo komunističke bečke centrale i beogradskog izvršnog odbora i da je atentat

pripreman početkom maja u komunističkoj centrali u Beču). Kako je ovaj atentat propao, Prestolonaslednik je mirno nastavio sa svojim daljim obavezama na Terazijama . U samom atentatu povređeni su samo gardisti, koji su jahali ispred Prestolonaslednika Aleksandra i Nikole Pašića, par građana i jedan stranac Arman Bosje, docent Ženevskog univerziteta.

Politika, pak , detaljno izveštava javnost o ovom pokušaju atentata- o očevidcu atentata , građevinskom radniku Čedomiru Petroviću, koji je govorio kako je došlo do ovog pokušaja, gde i kako je atentator uhvaćen „ uhvaćen od strane radnika na zgradi i umrljan blatom tokom borbe.“

Pokušaj atentata na Regenta Aleksandra oštro je kritikovan na stranama lista *Politika* od 1.jula 1921. godine. Ovaj atentat smatra se pokušajem napada na integritet Kraljevine SHS ,kao napad na njeno nacionalno i državno jedinstvo. Ustavotvorna Skupština takođe osuđuje ovaj napad na svojoj prvoj sednici po stupanju Ustava na snagu.

U narednim danima, počevši sa 1.julom 1921, list *Politika* piše brojne skupce i članke o atentatu, izjave stranaka o atentatu, polaganju zakletve Ustavu od strane poslanika, suđenju atentatorima i drugim temama vezanim za dalji tok političkog života Kraljevine Srba,Hrvata i Slovenaca.

V. Osnovna načela Vidovdanskog ustava

Ustav je državu definisao kao ustavnu, parlamentarnu i naslednu monarhiju, uprkos značajnoj republikanskoj opoziciji, koju su činili komunisti, HRSS i republikanska stranka. Republikanci su smatrali da politički razvoj države treba da vodi ka republici i stvaranje slobodnog građanskog društva u duhu savremene demokratije. U državi SHS monarhija može postojati samo pod dinastijom Karađorđevića, čime bi ovakvu monarhiju Hrvatska i Slovenija neizbežno osećala kao srpsku hegemoniju i time bi bilo sprečeno državno jedinstvo Srba, Hrvata i Slovenaca, koje može postojati samo na osnovu plemenske ravnopravnosti. Monarhisti su ustali protiv ovakvog stava tvrdeći da se u Srbiji razvila monarhija, još pod Ustavom od 1903., koja je u potpunoj saglasnosti sa demokratskim osobinama naroda. Taj nacionalni militarizam ne treba mešati sa dinastijskim militarizmom i ne treba ga smatrati kao opasnost za narodnu slobodu. Karađorđevići su se, u toj meri izjednačili sa idejom opštег jugoslovenskog oslobođenja, stoga ih Hrvati i Slovenci mogu prihvati bez ikakvog odricanja svoje plemenske osobenosti. Ovaj stav monarhista je preovladao na Ustavotvornoj Skupštini i monarhija sa dinastijom Karađorđević uneta je u Vidovdanski ustav kao jedan od glavnih uslova državnog jedinstva.

Vidovdanski ustav pominje i parlamentarizam kao jedno od svojih osnovnih načela. Parlamentarni režim znači da vladac ne može da bira ministre po svojoj volji, već ih mora birati iz skupštinske većine. Oni moraju imati poverenje parlamenta. Po načelima parlamentarnog režima, Kralj ne može da obara iz vlastitih pobuna jednu vladu koja uživa poverenje parlamenta i dati mandat jednoj vradi iz manjine da ona napravi nove izbore. I pored toga što je pominjao parlamentarizam, Vidovdanski ustav daje samo kopiju starog srpskog parlamentarizma sa svim ograničenjima iz Ustava od 1903. godine- gde стоји да ministri mogu biti istovremeno i narodni poslanici; u slučaju raspuštanja Skupštine, budžet se mogao produžiti i bez skupštinskog odobrenja; Kralj je mogao dovesti vladu iz manjine da pravi izbore. Ovaj propis o vanparlamentarnom produžavanju budžeta može se naći i u Vidovdanskom ustavu, gde nije bilo potrebno ni savetsko odobrenje, budžet se produžava prosti ukazom. Parlamentarna forma vladavine je nedosledno regulisana i davala je kralju prednost na Narodnom skupštinom. Kralj je mogao da saziva Narodnu skupštinu na redovna i vanredna zasedanja sa pravom

i da je raspusti. Predstavljao je neprikosloveno lice, nikome nije odgovaran niti je mogao biti tužen. Kralj je bio vrhovni zapovednik vojne sile, oglašavao rat i zaključivao mir; predstavljao zemlju u inostranstvu; potvrđivao i proglašavao zakone; imenovao predsednika i članove Ministarskog saveta koji su bili odgovorni njemu i Narodnoj skupštini. Ustavne odredbe pokazale su da je kralj glavni činilac Vidovdanskog ustava, iako je on počivao na načelu trodeobne vlasti.

Radikalna i demokratska stranka smatrali su da državno jedinstvo zavisi od načina na koji će se rešiti odnos centralne uprave i oblasti. Opozicija im je zamerala da su pomešali unitarizam i centralizam i da žele da , pod izgovorom državnog jedinstva, zavedu centralistički sistem koji je u tom trenutku imala samo Francuska. Međutim za radikale i demokrate „Jedinstvo države“ kao osnovna misao Vidovdanskog ustava predstavlja : da je država SHS nastala jednom voljom ujedinjenih Srba,Hrvata i Slovenaca, koji čine jedan troimeni narod; državno jedinstvo isključuje postojanje ranijih pokrajina, jer te istorijske pokrajine mogu predstavljati ognjišta separatizma; na mesto istorijskih pokrajina treba obrazovati nove samoupravne oblasti,i to veliki broj mali oblasti nasuprot malom broju velikih oblasti(gde bi moglo doći da jedno pleme na jednoj većoj oblasti nju smatra kao svoju užu plemensku državu i time bi bilo ugroženo državno jedinstvo); jedinstvo države značilo bi potpun raskid sa istorizmom i plemenštinom u političkom i upravnom uređenju države.

Opozicija, sastavljena od jedne grupe zemljoradnika, republikanaca i socijalista i druge grupe koju čine Jugoslovenski klub i Narodni klub, tražila je decentralizaciju. Prva grupa u ime demokratskih načela i socijalnih zadataka države, a druga grupa u ime plemenske samostalnosti. (u nacrtu ove dve stranke, Narodni klub i Jugoslovenski klub- glavna hrvatska i glavna slovenačka stranka u Ustavotvornoj skupštini- decentralizacija je prelazila u federalizam).

Opozicija je, pak odstranjena iz političkog života ili silom državne moći što je slučaj u pitanju komunista ili u slučaju HRSS, gde je apstinencijom sama sebe onemogućila da se suprostavi centralističkom i monarhističkom frontu u raspravi o Ustavu.

U imenu države prepoznaje se ideja kompromisnog nacionalnog unitarizma. Član 3. govori o srpsko-hrvatsko-slovenačkom kao službenom jeziku Kraljevine, što predstavlja veštačku formulaciju, jer se zapravo radilo o dva jezika- srpskohrvatskom i slovenačkom. Od spoljnih srpsko-hrvatsko-slovenačkih nacionalnih simbola kombinacijom sačuvani su elementi grba, zastave i himne.

Državna himna se sastojala od tri strofe koje predstavljaju tradiciju tri naroda : *Bože pravde, Lijepa naša domovino i Naprej zastava slave*. Ustavom je potvrđena ravnopravnost dva jezika, ravnopravnost vera i ravnopravnost oba pisma.

Po pitanju podele zemlje, država je bila podeljena na oblasti, svaka oblast bi mogla da ima najviše 800.000 stanovnika; na okruge, srezove i opštine prema prirodnim, socijalnim i ekonomskim merama. Cilj ove administrativne podele bio je da razbiju istorijske pokrajine , koje su se ipak održale sve do stvaranja banovina 1929. godine. Na čelu oblasti nalazio se veliki župan, koji je bio odgovoran za rad državne uprave u oblasti. Predviđeni su i organi samouprave ograničenih nadležnosti. Nad njihovim radom državna uprava vršila je nadzor preko oblasnog velikog župana i posebnih stručnih organa.

Vidovdanski ustav garantovao je građanima sva politička prava: biračko pravo, pravo na udruživanje, zbor i dogovor, slobodu štampe. Aktivno i pasivno biračko pravo ograničeno je starosnim cenzusom. Oficiri, podoficiri i vojnici nisu imali biračko pravo uz obrazloženje da vojska kao neutralna snaga mora da ostane van političkog života. Po pitanju biračkog prava žena, Ustav je doneo odluku da se donesu posebni zakoni koji bi rešili ovo pitanje, ipak oni nisu doneti tokom celokupnog postojanja Kraljevine. Ustav je, takođe, sadržao niz socijalno-ekonomski odredbi (23 uredbe), kojima je izražavana briga za socijalnu pravdu i ravnopravnost svih društvenih slojeva u privrednom životu, radnim odnosima i poslovanju. Buržoaska država je ovakvim odredbama skrivala klasnu i socijalnu nejednakost, izjašnjavajući se za pravo svih građana na podjednake mogućnosti u poslovima kojim se bave. Socijalno-ekonomска prava građana bila su obezveđivana ne samo suštinom društveno-ekonomskim odnosa i opšte privredne situacije u Kraljevini, već i činjenicom da su ustavotvorci razradu utvrđenih načela i njihovo rešenje prepustili kasnijim posebnim zakonima, koji ili nikada nisu doneti ili su odstupali od Ustava.

Na samom kraju , možemo zaključiti da je Vidovdanski ustav pokušaj da se Kraljevina Srba , Hrvata i Slovenaca organizuje kao jednostavna nacionalna država.

VI Zaključak

Vidovdanski ustav predstavlja krunu uspeha borbe vladajućih snaga za državno jedinstvo i utvrđivanje ustavnosti Kraljevine Srba,Hrvata i Slovenaca. Zbog svoje velike važnosti bio je pod stalnim nadzorom štampe, koja je budnim okom pratila sva dešavanja vezana za razvoj prilika oko donošenja Ustava i o tome svakodnevno obaveštavala jugoslovensku javnost.

List *Politika* kao najuticajniji i daleko najčitaniji list u Kraljevini, bio je merilo objektivnosti,koji je nastojao da u duhu svojih osnovnih stavova piše i prikaže stvari i događaje kakvi su oni zaista i bili. Tokom proučavanja lista *Politika* u pogledu njihovog odnosa prema Vidovdanskom ustavu,u pogledu prema vladu i opozicionim strankama, jasno sam zaključila da je ovaj list nepobitno pratio svoja pravila, prikazivajući realnu sliku ovih dešavanja bez ulepšavanja i dodvoravanja bilo kojoj od strana,bilo vladajućih ili opozicionim. U jednoj državi kakva je bila Kraljevina Srba, Hrvata i Slovenaca ovaj posao nije bio nimalo jednostavan, čak se usuđujem reći ni bezopasan, ali ni u jednom od pročitanih članaka nisam pronašla bilo kakve oblike pristrasnosti, već pohvale svega onoga što je valjalo i kritike svih pogrešnih mišljenja i predloga koji bi štetili budućem uređenju države i njenom prosperitetu. Ipak ,sa druge strane, ne može se ni list *Politika* smatrati oličenjem perfektnosti u svom radu,što se vidi na primeru toga da se u pojedinim člancima ponavljaju iste vesti ili su se izveštaji o istoj temi od jednog do drugog dana u nečemu razlikovali (kao što sam tokom pisanja rada i navela).

Na samom kraju, mogu zaključiti da Vidovdanski ustav, zbog svog istorijskog značaja za novu državu predstavlja nepresušan izvor interesovanja novinara lista *Politika* , gde su sve glavne,udarne vesti bile na naslovnim stranama kako bi narod bio jasno upoznat sa stanjem u zemlji, i sa takvim uverenjem oni su svakodnevno ulagali svoj trud da sve njihove reči i same dobiju na važnosti ,na istorijskom značaju kao izvor znanja političkih, ekonomskih,socijalnih i kulturnih prilika sadašnjih, ali i svih budućih generacija.

List *Politika* je postala institucija, koja se ističe umerenošću i odmerenošću prilikom svake napisane vesti i delo je iskrenih ljudi, koji nisu odstupali od svojih uverenja.

VII Dodatak radu

U odeljku **Dodatak** biće prikazane pojedine naslovnice lista *Politika*, koje su objavljivale vesti o Vidovdanskom ustavu, kao i tabela glasova za sami Ustav.

Tabela glasova za Ustav

Red. br.	Stranke (klub) pojedinci	Glasali su			Primedba
		za	protiv	odsutni	
1.	Demokratska stranka	89	—	—	dr I. Ribar, predsednik US nije glasao
2.	Radikalna stranka	87	—	—	
3.	Savez zemljoradnika	3	21	5	
4.	JMO	23	—	1	
5.	Džemijet	11	—	1	
6.	Kmetijska stranka	10	—	—	
7.	Narodni socijalisti	—	2	—	
8.	Socijaldemokratska stranka	—	7	—	
9.	Republikanska stranka	—	3	—	
10.	KPJ	—	—	58	
11.	Jugoslovenski klub (SLS)	—	—	27	
12.	Narodni klub	—	—	11	
13.	HRSS	—	—	52	Nisu položili zakletvu
14.	Liberalna stranka	—	—	1	
15.	Trumbić	—	1	—	
16.	M. Ivanić	—	1	—	
17.	S. Piletić	1	—	—	
	Svega:	223	35	158	

Tabela preuzeta iz knjige B.Gligorijevića, *Parlament i političke stranke u Jugoslaviji (1919-1929)*

VIII Literatura

Izvor:

Dnevni list Politika 1904-1941, digitalna Narodna biblioteka Srbije

Literatura:

B.Petranović, *Istorijski Jugoslavije*, Beograd 1988.

B.Gligorijević, *Parlament i političke stranke u Jugoslaviji (1919-1929)*, Beograd, 1979.

S.Jovanović, *Ustavno pravo Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca*, Beograd 1924.